

ISBN: 978-605-68624-4-1

© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

Ketebe Yayınları: 66

Araştırma / İnceleme

Editör

Yusuf Genç

Kapak

Harun Tan

Düzeltili

Cihan Aldık

Mizanpaj

Nilgün Sönmez

1. BASKI

Ağustos 2018
İstanbul

ketebe.com

Ketebe Yayınları

Sertifika No. 34989

Maltepe Mahallesi Fetih
Caddesi No: 6 Dk: 2
Topkapı 34010 İstanbul
Tel: 212.612 29 30

e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt

Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2 34310
Haramidere Avcılar / İstanbul
Sertifika No: 12026
Tel: 212.412 17 00

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İsmail Gaspıralı ve
Rusya Türklerinde
Millî Uyanış

Usul-i Cedid Eğitim

SELÇUK TÜRKYILMAZ

KETEBE

Selçuk Türkyılmaz

1967'de Alaşehir Caberfakılı Köyü'nde doğdu. Alaşehir İmam Hatip Lisesi'nde (1985) okudu ve Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden (1993) mezun oldu. Aynı üniversitede Sosyal ve Beşeri Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans (2006) ve doktora yaptı (2013). 1994-2014 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı'nın çeşitli okullarında Türkçe ve Türk Edebiyatı öğretmenliği yaptı. Çalışmalarını Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları alanında sürdürmektedir. Halen İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Dr. Öğrt. Üyesi göreviyle çalışmaktadır. Evli ve bir çocuk babasıdır.

İçindekiler

Önsöz.....	7
Giriş.....	11
Kısaltmalar.....	16

BİRİNCİ BÖLÜM

Avrupa Eğitim Tarihine Genel Bir Bakış.....	17
Osmanlı Eğitim Siteminde Türkçe Öğretimine ve Ana Dilde Eğitime Geçiş.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

İsmail Gaspıralı'nın Eğitim Anlayışı.....	49
Rusya Devletinin Müslümanlara Yönelik Eğitim Politikaları ve İsmail Gaspıralı.....	49
Darülmuallimin Mektepleri.....	63
Ana Dilde Eğitim İçin Atılan Adımlar.....	67
1905 Anayasa Devrimi'nin Rusya Türklerine Etkisi ve İsmail Gaspıralı.....	77
Sıbyan Mekteplerinde Usul-i Cedid Eğitim.....	98
Sıbyan Mekteplerinde Uygulanan Usul-i Kadimin Eleştirisi.....	98

Sıbyan Mekteplerinde Usul-i Cedid Eğitimin Mahiyeti ve Kapsamı	116
<i>Hoca-i Sıbyan</i> ve Ana Dili Öğretiminde Yeni Usul.....	122
Ana Dilde Okuma ve Yazma	125
Sıbyan Mekteplerinde Okutulacak Yeni Dersler	141
İsmail Gaspıralı'nın Okul Düzeni İçin Getirmiş Olduğu Yenilikler.....	145
Usul-i Cedid Eğitimde Günlük ve Haftalık Ders Programı.....	155
Usul-i Cedid Mekteplerin Başarısı ve Yaygınlık Sahası.....	165
Kırım'da Usul-i Cedid Eğitim.....	165
Kafkasya'da Usul-i Cedid Eğitim.....	175
Hankirman ve Kazan'da Usul-i Cedid Eğitim.....	188
Urallar ve Sibiry'a'da Usul-i Cedid Eğitim.....	195
Türkistan'da ve Buhara'da Usul-i Cedid Eğitim.....	200
Usul-i Cedid Eğitimin Başarısı.....	206
Medreselerde Usul-i Cedid Eğitim	208
Medreselerde Eski Usul Eğitim.....	208
İsmail Gaspıralı'nın Medreselerin Islahı Hakkındaki Görüşleri.....	229
İsmail Gaspıralı'nın Meslekî Eğitim Hakkında Görüşleri.....	240
Sonuç	248
Kaynaklar.....	254

Önsöz

İsmail Gaspıralı ve Rusya Türklerinde Millî Uyanış Usul-i Cedid Eğitim başlıklı bu kitap “İsmail Gaspıralı’nın Eğitim Anlayışı” başlıklı doktora tez çalışmamızın gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş hâlidir. Bu çalışmamızda 19. yy’ın ikinci yarısında Rusya Türklerinin-Müslümanlarının modernleşme çabalarının önemli bir boyutunu oluşturan İsmail Gaspıralı’nın eğitim anlayışı, diğer bir deyişle usul-i cedid eğitim ele alınmıştır. Usul-i cedid eğitimde adı öne çıkan başka maarifçiler olmasına rağmen, bu alanda İsmail Gaspıralı görüşleri ve faaliyetleriyle öncü ve belirleyici olmuştur.

1851’de Kırım Avcıköy’de doğan İsmail Gaspıralı, ilk eğitimini Bahçesaray’da, Türk muhitinde alır, fakat asıl olarak Rus eğitim sistemi içinde yetişir. On yaşına geldiğinde Ak-mescit’te Rus askerî kolejine, daha sonra Varonej ve Moskova askerî liselerine gönderilir. 1867’de askerî lise öğrencisiyken Girit’te başlayan Rum ayaklanmasına Rus basınında geniş yer verilir. Bu ayaklanma Girit’te yaşayan Müslümanları zor durumda bırakmakta Avrupa ve Rus kamuoyu da Rumları desteklemektedir. İsmail Gaspıralı, askerî liseden arkadaşı

Litvanya Tatarlarından Mustafa Mirza Davutoviçle birlikte gizlice okuldan kaçıp Müslümanlara yardım etmek amacıyla yola koyulur. Osmanlı ordusuna katılıp Girit'te asilere karşı savaşmak istemişlerdir. Pasaportları olmadığı için Odesa'da yakalanırlar ve böylece askerî lise eğitimi de yarıda kalır. Gaspıralı bu olaydan sonra 1868'den itibaren Bahçesaray Zincirli Medrese'de zorunlu öğretmenliğe tayin edilir. Onun bu görev süresince geleneksel eğitime eleştirel bir yaklaşım geliştirdiğini söyleyebiliriz. 1871'den 1874'e kadar çeşitli Avrupa ülkelerine seyahatte bulunur ve bir müddet Fransa'da kalır. Avrupa eğitim ve kültür hayatı hakkında gözlemlerde bulunur. Bu gözlemler, usul-i cedid eğitim hakkındaki görüşlerini etkiler.

İsmail Bey, 1874'te Paris'ten ayrıldıktan sonra İstanbul'a gelir. İstanbul'da Osmanlı hizmetinde çalışmak ister fakat çeşitli sebeplerle müracaatlarına cevap alamaz. Gaspıralı 1875'te Kırım'a döner ve o yıl Yalta'da öğretmenliğe başlar. Kırım Bahçesaray'da 1878'den 1882'ye kadar belediye başkan yardımcılığı ve belediye başkanlığı görevlerinde bulunur. İsmail Bey, 1882'de Kazanlı Akçürinlerden İsfendiyar Bey'in kızı Zühre Hanım ile evlenir. Bu yıllarda yayın faaliyetlerine de başlar. Rusya devletinin Türkçe yayın faaliyetleri üzerindeki yasaklayıcı tutumu İsmail Bey'in karşılaştığı zorluğun boyutlarını gösterir. Fakat buna rağmen o, Rus gazetelerinde yayımlanan makalelerle başlayan yazı hayatını Türkçe kitapçıklar basmak suretiyle devam ettirmeyi başarır. 1883'te Bahçesaray'da Tercüman gazetesini yayımlamaya başlar. Aynı yılda ilk usul-i cedid eğitim çalışmalarına da başlamıştır. Usul-i cedid eğitim veren ilk mektebin açılış tarihi 1884'tür. Gaspıralı, Tercüman'ı yayımlamaya başladıktan sonra çok yoğun bir faaliyet dönemine girer. Bu dönemde birçok seyahatler yapar, farklı türlerde eserler neşreder, yayıncılık faaliyetlerinde bulunur ve mekteplerin ıslah edilmesi için uğraşır. İsmail Bey 1914'te Bahçesaray'da vefat etmiştir.

Prof. Dr. Yavuz Akpınar, uzunca bir zamandır İsmail Gaspıralı üzerinde çalışıyordu. Bu çalışma kapsamında, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde Tercüman gazetesinin neredeyse tamamından oluşan bir arşiv oluşturmuştu. Arşivde, İsmail Gaspıralı'nın kitaplarının çok önemli bir kısmının fotokopileri veya dijital kopyaları da bulunmaktadır. Bahsedilen arşivden hareketle şimdiye kadar İsmail Gaspıralı'nın düşünce dünyasının keşfedilmesini sağlayacak önemli yayınlar yapıldı. Böylelikle Gaspıralı'nın orijinal eserleri, *İsmail Gaspıralı Seçilmiş Eserleri* serisinde dört ayrı kitap hâlinde yayımlandı. Serinin dördüncü kitabı *İsmail Gaspıralı Eğitim Yazıları*'dır.¹ “İsmail Gaspıralı'nın Eğitim Anlayışı” konulu doktora tezinin hazırlanması, sayın hocam Prof. Dr. Yavuz Akpınar'ın önerisi ile ortaya çıktı. Onun, İsmail Gaspıralı ve Tercüman gazetesi üzerinde yıllardır çalışması ve bu önemli arşivden faydalanmamız yönündeki tavsiyeleri bu konunun seçilmesinde etkili oldu.

İsmail Gaspıralı ve Rusya Türklerinde Millî Uyanış Usul-i Cedid Eğitim başlıklı çalışmamızın hazırlanma aşamasında İsmail Gaspıralı'nın bütün kitaplarını, makalelerini ve Tercüman gazetesindeki tüm yazılarını gözden geçirip eğitim üzerine yazılmış olanlarına odaklandık. Bu aşamada Yavuz Akpınar'ın daha önceden hazırlamış olduğu İsmail Gaspıralı'nın makalelerine yönelik derlemesinden yararlandık.

Araştırmamızda Gaspıralı'nın yazdığı eğitimle ilgili kitapları *Hoca-i Sıbyan* (1884), *Kıraat-ı Türkî* (1894), *Mekteb ve Usul-i Cedid Nedir?* (1894), *Rehber-i Muallimin yaki Muallimlere Yoltaş* (1898) ve sözünü ettiğimiz Tercüman'daki eğitim yazıları çalışmamızın en önemli araştırma materyalini teşkil etti. Böylelikle ilk elden kaynaklara dayanarak İsmail Bey'in eğitim konusundaki fikirlerini izleme, değerlendirme imkânını elde ettik.

1 İsmail Gaspıralı Seçilmiş Eserleri 4 Eğitim Yazıları (Haz: Yavuz Akpınar), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017.